

Examen HAVO

2025

tijdvak 1
donderdag 15 mei
13.30 - 16.30 uur

Nederlands

Dit examen bestaat uit 42 vragen.
Voor dit examen zijn maximaal 56 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Beantwoord de open vragen in correct Nederlands.
Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Tekst 1 Mijn ideale vriendin: de vlogger

(1) Ik weet niet meer precies wanneer Emma Chamberlain in mijn leven kwam, maar het moet ergens in de eerste coronalockdown¹⁾ zijn geweest. Ik verveelde me tijdens het lunchen. Normaal gesproken zat ik tussen de middag in mijn studio, omringd door collega-zelfstandigen, nu zat ik alleen.

5 (2) De eerste Emma-video die ik bekeek, had de aantrekkelijke titel *What I do in a day *at home**.²⁾ Vermoedelijk gaf een gevoel van herkenning de doorslag om het filmpje aan te klikken. Ik was ook de hele dag **at home**; benieuwd hoe iemand anders zich erdoorheen sloeg.

15 (3) Het is lastig te omschrijven wat ik aantrof in haar filmpjes, nog lastiger uit te leggen waarom ik steeds meer wilde zien. Hoofdactiviteit in de meeste vlogs van Emma is koffiezetten en filosoferen over de vraag hoeveel hazelnootmelk ze erbij zal doen. Verder speelt ze *Fortnite* in bed en denkt ze hardop na over de vraag hoe het kan dat ze acht uur per dag op TikTok zit.

25 (4) Ik heb ooit gelezen dat alleenstaande Koreanen tijdens het eten video's opzetten van andere mensen die eten, zodat ze zich niet eenzaam voelen. Destijds vond ik dat een treurig idee, maar na een dag of tien lunchen met Emma kon ik het goed begrijpen. Ik kreeg een enorm veilig gevoel van het idee dat er tijdens de lunch altijd iemand tegen me zou praten, terwijl ik niets terug hoefde te zeggen en ik mijn eenzijdige gesprekspartner uit kon

zetten wanneer het mij uitkwam.

45 (5) Ik had ook wel eens gelezen – en zelfs geschreven – over parasociale relaties. En nu was ik er ongemerkt zelf één aangegaan. De term ontstond toen sociologen in de jaren vijftig onderzoek deden naar de relatie tussen tv-persoonlijkheden en hun publiek. Door dagelijks of wekelijks naar dezelfde persoonlijkheden te kijken, ontwikkelden mensen de illusie dat ze hun tv-helden kenden. En daardoor wilden ze elke keer weer hetzelfde programma zien.

50 (6) Vandaag zijn we omringd door potentiële parasociale relaties: op zo'n beetje elk medium vechten vloggers, influencers en youtubers om onze eenzijdige affectie. Er wordt dan ook veel onderzoek gedaan naar de parasociale relaties die mensen aangaan met hun online idolen. Eén recente bevinding is dat mensen sneller geneigd zijn te gaan sporten als ze een parasociale relatie aangaan met een sport-influencer: een uurtje zweten met een digitale metgezel is leuker dan in je eentje, ook als diegene jou helemaal niet kent.

65 (7) Ook werd duidelijk dat angstig aangelegde mensen sneller parasociale relaties aangaan, wat de kans op bijvoorbeeld een YouTube-verslaving flink vergroot. En tijdens de coronalockdowns bloeiden er significant meer parasociale relaties op, ook dat blijkt uit onderzoek.

75 (8) “Ze voelen als mijn vriendinnen.” Ik zat in een café met een programmaker, ter voorbereiding op een

85 avond over sociale media en de
invloed daarvan. De programma-
maker had het over moedervlog-
gers. Sinds ze kinderen had, zei ze,
90 was ze in beslag genomen door
deze jonge vrouwen. Het begon
onschuldig: af en toe even kijken
hoe een andere moeder het ontbijt
voor de kinderen maakte, de kinder-
kamer inrichtte, met haar vriend
95 kibbelde over wie er moest oppas-
sen. Maar op zeker moment moest
de programmamaker altijd meteen
naar de nieuwe video's van haar
favoriete vloggers kijken. Ook als
100 haar kinderen huilden, haar man
om aandacht vroeg, het eten nog
gekookt moest worden of de fles
nog opgewarmd. "Het voelde als
een soort ontsnapping. Alsof ik mijn
105 hectische leven achter me kon
laten, even kon verdwijnen in hun
wereld", zo legde ze me uit.
(9) Toen de pandemie ging liggen
en werken op mijn studio weer
110 mogelijk werd, merkte ik dat ik het
lunchen met Emma enorm miste.
Ineens moest ik me weer verhou-
den tot andere mensen aan een
eettafel, weer meedoen met geza-
menlijke boodschappen, weekend-
115 beschouwingen aanhoren, geduldig
wachten tot iedereen klaar was.
Tijdens de lockdown was mijn leven
ultiem productief. Het was werken,
120 lunchen met Emma en weer door-
werken, zonder het oponthoud van
sociaal wenselijk gedrag. Nu keek
ik, terwijl ik mijn eten allang ophad,
onrustig toe hoe studiegenoten nóg
125 een boterham smeerden, nóg een
verhaal begonnen over een
mislukte date.
(10) Misschien had YouTube voor
mij niet zozeer een probleem op-
130 gelost, maar eerder een probleem
gecreëerd. Ik was het te prettig

gaan vinden om te lunchen met
Emma en ervoer veel meer moeite
om sociaal wenselijk gedrag te ver-
135 tonen dan normaal.
(11) In haar *Zelfverwoestingsboek*
beschrijft Marian Donner de relatie
tussen Theodore Twombly en zijn
AI-systeem Samantha³⁾ uit de film
140 *Her* als dystopisch toekomst-
scenario, waarin er "van de mens
nog maar weinig over is". De wereld
om hem heen verveelt Twombly
totaal, schrijft Donner, omdat niets
145 hem nog uitdaagt. "De apparaten
weten wat hij wil. Het leven is
frictieloos geworden. Zelfs de liefde
is frictieloos geworden." Samantha
is er altijd voor hem, ze is nooit
150 chagrijnig, "er zijn geen hobbels of
problemen, er is alleen maar
positiviteit."
(12) In zekere zin was Emma voor
mij een frictieloze vorm van contact
155 geworden. Ik wist precies hoelang
haar filmpjes duurden en ik kon ze
uitzetten zodra ik het wilde. Ik
hoefde nooit te wachten tot ze haar
boterham op had, of tot ze was
160 uitgepraat. Net zoals YouTube voor
de programmamaker een frictieloze
vervanging werd van afspraken met
echte vrienden: ze hoefde er geen
oppas voor te regelen, en als haar
165 kind riep, kon ze haar 'vriendin'
gewoon uitzetten.
(13) Kan het zijn dat vloggers de rol
van onze vrienden aan het overne-
men zijn? Terwijl om ons heen een
170 samenleving wordt opgetrokken
waarin we steeds meer elkaars
concurrent moeten zijn, waarin we
allemaal constant moeten presteren
en meer van onszelf eisen, is er
175 simpelweg minder tijd om bij elkaar
thuis op de bank te ploffen en eens
even te bespreken hoe het nou echt
met ons gaat. En zijn er wel steeds

meer vloggers en influencers bij wie
180 je in een kort, overzichtelijk moment
dat gevoel van genegenheid kan
scoren in digitale, *on-demand*-
variant.⁴⁾

(14) Een paar weken geleden ging
185 Emma Chamberlain uit de lucht. Ik
had al een paar keer geïrriteerd
haar YouTube-pagina ververst, toen
Emma een podcast uploadde waar-
in ze vertelde dat ze een mentale
190 instorting had gehad.

(15) In een interview vertelde
Emma eens dat ze vaak doet alsof
haar 11 miljoen volgers met haar
samenwonen, “en dan is het net
195 alsof ik wel heel veel vrienden heb.”

(16) Volgers en gevolgen: ze
zitten allemaal vast in een para-
sociale relatie. De één kan alleen
maar kijken en luisteren, de ander
200 alleen maar praten, filmen en delen.
Ze ontmoeten elkaar nergens.

(17) Aan het einde van *Her* wordt
Theodore verlaten door zijn Al-
geliefde. “Theodore is te saai voor
205 Samantha”, schrijft Donner. “Hij
daagt haar niet meer uit.” Ze
vertrekt samen met andere bestu-
ringssystemen naar een volledig
digitale wereld. Volgens Donner
210 laat Theodore zien “wat er met een
mens gebeurt als alles om hem
heen gericht is op positiviteit en
gemak.” Met zo’n houding kun je
nooit duurzame relaties aangaan,
215 denkt Donner. Immers, “wat is
liefde anders dan frictie? Anders
dan misverstanden en onbegrip?”

(18) Tja, wat is liefde? Je hebt van
die suffe tekeningetjes die daar

220 antwoord op geven. “Liefde is...
samen groeien”, en dan twee
poppetjes erbij die gezapig een
plant water geven. In tijden van
digitalisering kun je ook zeggen:
225 “Liefde is... je favoriete vlog voor
iemand op pauze zetten.” Of:
“Liefde is... samen lunchen, zonder
scherm.” Maar misschien is liefde
ook: accepteren dat je vriend of
230 vriendin af en toe liever met een
vlogger afsprekt dan met jou. Dat
je partner soms even aan jullie
huishouden wil ontsnappen via een
YouTube-filmpje. Zolang de wereld
235 om ons heen het moeilijker maakt
om echte, duurzame relaties aan te
gaan, mogen we ons af en toe best
troosten met een vlog.

(19) Emma maakte gelukkig
240 onlangs haar rentree op YouTube.
Ze zette weer koffie, deed er hazel-
nootmelk bij, ging naar de super-
markt, at sushi – alles zwijgend dit
keer, zonder haar bekende sarcas-
245 tische gemompel. Hoewel ik blij was
dat ze een nieuwe video online had
gezet, voelde het toch raar om voor
mijn plezier en ontspanning te
kijken naar iemand die overduidelijk
250 mentaal niet in orde was. Moest ik
me zorgen maken om Emma?
Moest ik me schuldig voelen? You-
Tube afzetten?

(20) De titel van Emma’s video
255 vatte perfect samen wat we op dat
moment – dwars door onze digitale
parasociale relatie heen –
misschien wel tegelijk voelden.
“*It will be ok.*”⁵⁾

Doortje Smithuijsen, Trouw, 29 januari 2022

Doortje Smithuijsen is filosoof en journalist.

- noot 1 periode waarin het bezoeken van zowel mensen als voorzieningen ernstig was beperkt ter bestrijding van de coronapandemie
- noot 2 *What I do in a day at home*: Wat ik doe tijdens een dag thuis
- noot 3 AI-systeem: een systeem gebaseerd op kunstmatige intelligentie, waarbij machines over menselijke eigenschappen of vaardigheden beschikken
- noot 4 *on demand*: op bestelling
- noot 5 *It will be ok*: Het komt goed

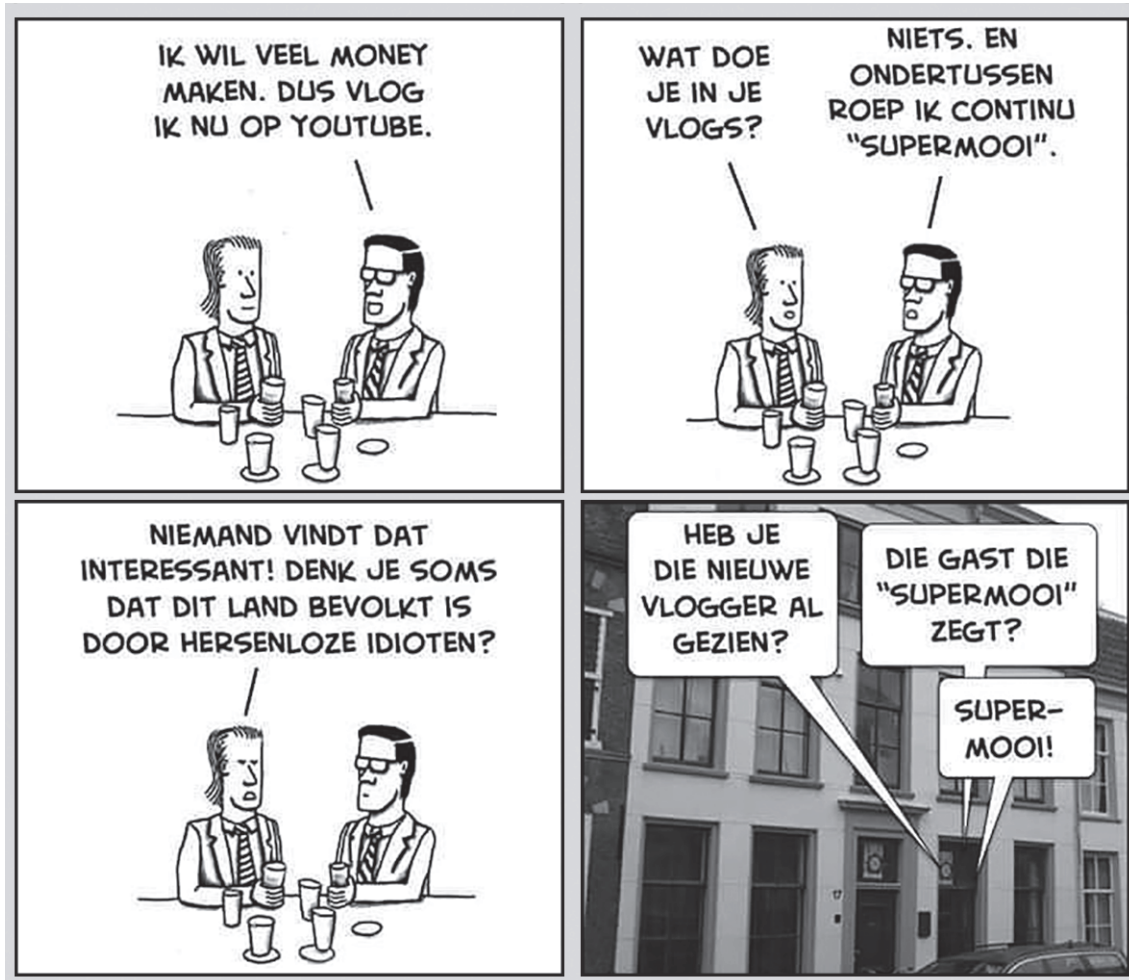
Tekstfragment 1

VRIEND

Je hebt iemand nodig,
stil en oprecht,
die als het erop aan komt
voor je bidt of voor je vecht.
Pas als je iemand hebt,
die met je lacht en met je grient,
dan pas kun je zeggen:
'k heb een vriend.

Toon Hermans, Groot versjesboek, 2005

Afbeelding 1

Dirk van de Wiel, X-kanaal 'van 9 tot 5', 12 oktober 2019

Tekst 1 Mijn ideale vriendin: de vlogger

Alinea 1 tot en met 4 bevat de beschrijving van een persoonlijke ervaring van de auteur.

- 1p 1 Welke vraag staat centraal in deze alinea's?
- A Hoe terecht zijn schaamtegevoelens voor het kijken naar vlogs?
 - B Waardoor komt het dat vlogs een negatief imago hebben?
 - C Waarom keken mensen tijdens de lockdown meer naar vlogs?
 - D Wat maakt het kijken naar vlogs zo aantrekkelijk?

Het voorvoegsel 'para' suggereert een verschil tussen parasociale relaties en 'reguliere' sociale relaties.

- 1p 2 Waarin verschillen parasociale relaties van reguliere sociale relaties, gelet op alinea 5 en 6?
- Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

"Er wordt dan ook veel onderzoek gedaan naar de parasociale relaties die mensen aangaan met hun online idolen." (regels 62-66)

Je wilt een samenvatting geven van de drie genoemde onderzoeksresultaten.

- 1p 3 Welke van de volgende informatie-elementen kun je het best kiezen voor je samenvatting?

Noteer de nummers van de drie juiste elementen.

- 1 Angstige mensen gaan sneller parasociale relaties aan.
- 2 Een parasociale relatie met een sport-influencer zorgt ervoor dat je eerder gaat sporten.
- 3 Een parasociale relatie vergroot je kans op een YouTube-verslaving.
- 4 Kijkers willen elke keer weer hetzelfde programma zien, ook als dat dagelijks is.
- 5 Sporten met een onbekende digitale metgezel vinden mensen leuker dan alleen sporten.
- 6 Tijdens de coronalockdowns bloeiden er meer parasociale relaties op.

In alinea 9 beschrijft de auteur van tekst 1 haar moeizame contact met collega's tijdens een lunchpauze. Die ervaring komt in alinea 9 in verschillende woorden versterkt tot uitdrukking, bijvoorbeeld in het woord "onrustig" (regel 124).

- 1p 4 In welke drie woorden uit het onderstaande rijtje komt die ervaring ook versterkt tot uitdrukking?

Noteer de nummers van de drie juiste woorden.

- 1 "miste" (regel 111)
- 2 "moest" (regel 112)
- 3 "klaar" (regel 117)
- 4 "oponthoud" (regel 121)
- 5 "nóg" (2 keer in regels 124-125)
- 6 "mislukte" (regel 127)

"Misschien had YouTube voor mij niet zozeer een probleem opgelost, maar eerder een probleem gecreëerd." (regels 128-131)

- 1p 5 Welk in alinea 1 tot en met 4 beschreven probleem was niet zozeer opgelost?

het probleem dat de auteur

- A aan haar hectische leven wilde ontsnappen
- B een gebrek aan gezelschap ervoer
- C moeite had met sociaal wenselijk gedrag
- D moest thuiswerken vanwege de coronacrisis

In alinea 11 wordt de term 'frictieloos' gebruikt.

- 1p 6 Citeer uit alinea 11 een zinsgedeelte dat kan dienen als definitie van deze term.

De titel van tekst 1 is "Mijn ideale vriendin: de vlogger".

- 1p 7 Welk bezwaar zal Marian Donner uit tekst 1 tegen een dergelijke vriendschap hebben, gelet op alinea 17?

Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

"Kan het zijn dat vloggers de rol van onze vrienden aan het overnemen zijn?" (regels 167-169)

In alinea 16 tot en met 18 wordt een reden genoemd waarom dit **niet** erg zou zijn en een reden waarom **wel**.

- 2p 8 Vat beide redenen samen. Neem de nummers uit onderstaande zinnen over en zet je antwoord daarachter. Gebruik voor je totale antwoord niet meer dan 30 woorden.

Eenzijds is dit niet erg, want ... (1)

Anderzijds is dit wel erg, want ... (2)

“De titel van Emma’s video vatte perfect samen wat we op dat moment – dwars door onze digitale parasociale relatie heen – misschien wel tegelijk voelden. *“It will be ok.”* (regels 254-259)

- 1p 9 Wat wil de auteur benadrukken met de toevoeging ‘dwars door onze digitale parasociale relatie heen’?
Hiermee wil de auteur benadrukken dat
- A het bijzonder zou zijn dat zij en Emma op hetzelfde moment hetzelfde gevoeld hadden, omdat er in een parasociale relatie normaal gesproken geen sprake is van echt contact.
 - B het mooi is dat ze toch een gevoel van genegenheid ervaart bij het kijken naar de filmpjes van Emma, ondanks de afstand die een digitale parasociale relatie nu eenmaal met zich brengt.
 - C het waarschijnlijk is dat haar digitale parasociale relatie met Emma zo goed is dat Emma in de gaten heeft dat zij als kijker meeleeft met de mentale problemen die naar voren komen in haar filmpjes.

De informatie in een tekst kan op verschillende manieren worden uitgewerkt.

- 2p 10 Welke drie van de onderstaande manieren worden gebruikt in tekst 1?
Noteer de nummers van de drie juiste manieren.
- 1 aspecten van het onderwerp illustreren met persoonlijke verhalen
 - 2 feitelijke uitleg en achtergrondinformatie over het onderwerp verschaffen
 - 3 het centrale standpunt in de tekst beargumenteren
 - 4 personen of instanties die bij het onderwerp betrokken zijn bespotten
 - 5 persoonlijke reflecties en overwegingen geven ten aanzien van het onderwerp
 - 6 verschillende oplossingen aandragen ten aanzien van het onderwerp
- 2p 11 Welke zin geeft de hoofdgedachte van tekst 1 het best weer?
- A De populariteit van vloggers laat zien dat het steeds moeilijker is om duurzame relaties aan te gaan in een samenleving die draait om presteren.
 - B Digitale parasociale relaties worden vaak als negatief beschouwd, maar ze zijn juist een waardevolle aanvulling op bestaande relaties.
 - C Een digitale parasociale relatie lijkt ideaal vanwege het frictieloze contact, maar veroorzaakt meer problemen dan ze oplost.
 - D Hoewel digitale parasociale relaties troost en ontspanning bieden, beïnvloeden ze ons vermogen en onze bereidheid om duurzame relaties aan te gaan.

Hieronder staan zeven woord(groep)en die volgens tekst 1 ofwel bij parasociale relaties, ofwel bij duurzame relaties horen.

- 2p 12 Geef aan welke woord(groep)en bij welke soort relaties horen. Neem de woorden 'parasociaal' en 'duurzaam' over en noteer daarachter de juiste nummers.
- 1 echte vrienden
 - 2 eenzijdige affectie
 - 3 frictieloos
 - 4 idolen
 - 5 misverstanden en onbegrip
 - 6 ontmoeting
 - 7 uitdagend

Lees tekstfragment 1.

De titel van tekst 1 luidt "Mijn ideale vriendin: de vlogger".

- 1p 13 Leg uit waarom de vlogger uit tekst 1 volgens tekstfragment 1 **geen** ideale vriendin is. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

Bekijk afbeelding 1.

In afbeelding 1 wordt de aandacht gevestigd op een paradox die ook in tekst 1 naar voren komt.

- 1p 14 Om welke paradox gaat het?
- A Juist saaie mensen willen zichzelf graag interessant voordoen met hun vlogs.
 - B Niet zozeer de vloggers, maar eigenlijk hun volgers zijn niet zo slim bezig.
 - C Succesvolle vloggers verdienen wel veel geld, maar zijn niet erg gelukkig.
 - D Vlogs zijn ondanks de ogenschijnlijk weinig interessante inhoud toch aantrekkelijk.

Tekst 2 De gedachteloosheid van de Gorillas-fiets

(1) Ineens zijn ze overal in de grote steden, de bezorgers van Gorillas, Getir, Flink en Zapp. Ze razen op elektrische fietsen door de straten, elke fietstocht een olympische sprint op weg naar iemand die nu-nu-nu komijnzaad moet hebben, wat flessen wijn, of alleen een pakje sigaretten.

(2) Die vergelijking met olympische sport verzin ik niet zelf. “Net als een olympisch atleet gaan we tot het uiterste”, zei Gorillas-manager Batuhan Aydin afgelopen week in NRC. In de magazijnen wordt hiphop en techno gedraaid om de werknemers energiek te houden. Aydin: “We doen bij dit bedrijf alles in een gestoord, ongeloofelijk tempo.” Wonderbaarlijk genoeg leek hij dit als iets positiefs te beschouwen.

(3) “Maar... maar... staat die flitsbezorging niet haaks op trends als mindfulness en vertraging?”, vraag ik na lezing van het stuk. Mijn gesprekspartners kijken me meewarig aan. De wereld is groter dan jouw brave bubbeltje, zeggen ze; snellere service wint altijd.

(4) Waarom wind ik me zo op? Is het nostalgie naar de tijd dat verlangen kon bestaan zonder onmiddellijk bevredigd te worden? Een beetje. Is het ergernis over de bezorgers, die verwikkeld lijken in ritten op leven en dood? Ja, ook. Maar het is meer dan dat, concludeer ik uiteindelijk. Hoeveel ik er zelf ook van houd, ik voel een instinctieve weerstand tegen nóg meer gemak. De vraag is namelijk: waar houdt het op?

(5) Zoals water naar het laagste punt

vloeit, zo beweegt de mens naar de makkelijkste optie, oftewel: de optie met de minste frictie. ‘Frictie’ betekent zoiets als weerstand of wrijving. Filosoof Miriam Rasch geeft in haar essayboek *Frictie* allerlei voorbeelden van ‘frictieloos design’: apps als Uber, die je een interactie met de chauffeur besparen, en de automatische antwoordsuggesties van Gmail. Door dit soort technologie verspillen we steeds minder tijd, en dat is natuurlijk prettig. Maar is frictieloosheid altijd winst?

(6) Dat frictie ook waardevol kan zijn, erkennen we grappig genoeg wel als het gaat om kunst. Goede kunst moet ‘schuren’, onvoorspelbaar zijn, ons uit ons dagelijks stramien halen. We wantrouwen kunst die te soepel naar binnen glijdt. Ik word wel eens gepest omdat ik van Dire Straits¹⁾ houd – te makkelijk, aldus de fijnproevers.

(7) Frictie verstoort de automatische piloot; daarom is ze belangrijk voor kunst en verstorend voor commercie. Een consument moet gedachteloos kunnen scrollen, klikken en betalen. Die gedachteloosheid, het gemak waarmee we door allerlei dagelijkse handelingen bewegen, heeft iets verslavends. En precies dat is waarover ik me zorgen maak. Hoe minder frictie er is, vermoed ik, hoe lager onze tolerantie ervoor wordt. We zouden nu een woedeaanval krijgen van de tijd die het vroeger kostte om de weg te vinden in een vreemde stad. Misschien vinden we het over tien jaar wel een olympische prestatie om zelf naar de bakker te lopen.

(8) Het ene gemak lokt het andere
85 uit. Wat nou als we door onze lage
frictietolerantie dingen opgeven die
we eigenlijk, als we erover nadenken,
belangrijker vinden dan wat extra
gemak? Neem gezichtsherkennings-
90 technologie: veel mensen vinden dat
nu nog te ver gaan. Ondertussen
wordt het in Rusland al gebruikt als
betaalmiddel in de metro. “Waarom
niet, het lijkt me wel handig”, aldus
95 een laconieke Rus gisteren in NRC.
In Schotland gebruiken negen
schoolkantines sinds deze week
gezichtsherkenning aan de kassa:
alles voor de efficiëntie.
100 **(9)** In de EU zal dit niet gebeuren,
zeggen deskundigen. Dat mag niet

van de Europese privacywetgeving.
Maar gezichtsherkenning wordt wel
steeds meer ingezet als toegangs-
105 controle bij kantoren en festivals,
meldde BNR vorige week. Zal het
water niet ook hier naar het laagste
punt vloeien? Hoe verleidelijk is het
om nog meer dingen gedachteloos te
110 doen!

(10) Principes leggen het af tegen
gemakzucht, dat zal iedereen
herkennen die wel eens routineus op
‘alle cookies accepteren’ heeft
115 geklikt. Juist omdat het zo werkt,
bezie ik mijn gemakzucht met
argwaan. Die moet getemd worden,
niet aangemoedigd – zoals de
flitsbezorgers doen.

Floor Rusman, NRC Handelsblad, 23 oktober 2021

Floor Rusman werkt als redacteur bij NRC Handelsblad.

noot 1 Dire Straits: Britse rockband die actief was van 1977 tot en met 1995

Tekst 2 De gedachteloosheid van de Gorillas-fiets

- 2p 15 In alinea 1 wordt veel nadruk gelegd op de snelheid van flitsbezorgers.
Citeer uit alinea 1 drie afzonderlijke woord(groep)en waarin dit duidelijk tot uitdrukking komt.
- 1p 16 Uit alinea 2 blijkt een verschil van mening tussen Gorillas-manager Batuhan Aydin en de auteur van tekst 2.
Beschrijf dit verschil van mening.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.
- 1p 17 In alinea 3 schetst de auteur een bepaald beeld van zichzelf.
Hoe schildert de auteur zichzelf af in alinea 3?
A als betweterig
B als kritisch
C als naïef
D als traag
- 1p 18 “Waarom wind ik me zo op?” (regel 30)
Citeer drie afzonderlijke woorden uit alinea 4 die het best verklaren waarom de auteur zich zo opwindt.
- 1p 19 “Zoals water naar het laagste punt vloeit, zo beweegt de mens naar de makkelijkste optie” (regels 42-44)
Citeer uit alinea 1 tot en met 4 het zinsgedeelte waarin hetzelfde wordt uitgedrukt als in dit citaat.
- 2p 20 In alinea 4 wordt gesuggereerd dat onze neiging naar nog meer gemak mogelijk niet zal ophouden.
Noem twee redenen die hiervoor worden gegeven. Baseer je antwoord op alinea 7 en alinea 8.
- 2p 21 “Maar is frictieloosheid altijd winst?” (regels 55-56)
Uit tekst 2 blijkt dat frictieloosheid onder twee voorwaarden als winst kan worden beschouwd.
Welke twee voorwaarden zijn dat? Neem de nummers uit onderstaande zin over en zet je antwoord daarachter.
Baseer je antwoord op alinea 5 en alinea 8.
Frictieloosheid kan als winst worden beschouwd als ...(1)... en ...(2)...

“Hoe minder frictie er is, vermoed ik, hoe lager onze tolerantie ervoor wordt.” (regels 75-77)

- 1p 22 Leg uit wat er met deze uitspraak wordt bedoeld. Neem de nummers uit onderstaande zin over en zet je antwoord daarachter.
Maak in je antwoord **geen** gebruik van de woorden ‘frictie’ en ‘tolerantie’ (of woorden die daarvan zijn afgeleid).

Hoe gemakkelijker ...(1)... , hoe moeilijker ...(2)...

- 1p 23 Welk verwijt krijgen de flitsbezorgers in tekst 2? Baseer je antwoord op alinea 10.

- 1p 24 Hoe valt de houding van de auteur tegenover het onderwerp het best te karakteriseren?

- A angstig en negatief
- B kritisch en bezorgd
- C minachtend, maar betrokken
- D nieuwsgierig, maar somber

Overkoepelende vragen bij tekst 1 (Mijn ideale vriendin: de vlogger) en tekst 2 (De gedachteloosheid van de Gorillas-fiets)

“Hoe minder frictie er is, vermoed ik, hoe lager onze tolerantie ervoor wordt.” (tekst 2, regels 75-77)

De auteur van tekst 1 ervaart ook frictie tijdens lunchpauzes en lijkt ook minder tolerant voor frictie te zijn geworden.

- 2p 25 Vat samen wat de frictie inhoudt die de auteur van tekst 1 tijdens lunchpauzes ervaart en leg uit waardoor de auteur minder tolerant is geworden voor die frictie. Baseer je antwoord op alinea 9 en 10 van tekst 1.

Geef antwoord in een of meer volledige zinnen. Gebruik in je antwoord de woorden ‘frictie’ en ‘tolerant’ en gebruik in totaal niet meer dan 50 woorden.

- 1p 26 Welk voordeel van frictieloosheid komt zowel aan bod in alinea 12 van tekst 1 als in alinea 5 van tekst 2?

Deel 3 Regels in de ruimte

Bron 1

De ruimte is van cruciaal belang voor de aarde, en daarom zijn er regels nodig

- (1) Met een testvlucht van zijn Virgin Galactic-ruimtevluchtvaartuig schoot multimiljardair Richard Branson in juli 2021 door de stratosfeer. Zijn jongensdroom kwam uit: vier minuten zweefde hij met zijn vijfkoppige crew gewichtloos boven de aarde. De bijzondere trip had hij speciaal vervroegd om Amazon-tycoon Jeff Bezos voor te zijn. Bezos stapte anderhalve week later in zijn Blue Origin-raket.
- (2) De nieuwe *space race*¹⁾ ging niet tussen rivaliserende staten, maar tussen ijdele miljardairs. Na de aankondiging van Bransons lancering liet Bezos in een wrevelige reactie weten zijn rivaal een goede reis te wensen, ook al zou die officieel de ruimte niet ingaan. De tachtigkilometergrens die 'SpaceShipTwo Unity 22' aantikte, werd in de jaren vijftig door de NASA bestempeld tot begin van de ruimte, maar internationaal wordt de grens van honderd kilometer boven de aarde aangehouden.
- (3) De boodschap was duidelijk: Branson mocht eerder zijn, Bezos ging hoger. Baas boven baas. En dan is er nóg een baas: Elon Musk, die met zijn bedrijf SpaceX eerder al de eerste commerciële partij was die een bemenste ruimtevlucht in een baan rond de aarde kreeg.
- (4) De *space barons*²⁾ worden ze wel genoemd. Kort gezegd willen Musk en Branson vooral Mars 'koloniseren', Jeff Bezos de ruimte rondom de aarde. Het zijn mannen die meer gemeen hebben dan hun kleur, levensfase en torenhoge ambitie. Als jongetjes lazen ze grotendeels dezelfde sciencefictionboeken. Als jongemannen waren ze stuk voor stuk buitenbeentjes; ze zijn geobsedeerd door raketten en willen, boven alles, winnen. Met miljoenen fans, miljarden dollars om te investeren en deals met grote ruimtevaartorganisaties zijn ze inmiddels beeldbepalend voor de ruimtevaart.
- (5) Hun taalgebruik verraadt een wereldbeeld. De ruimte noemen ze een '*frontier*'³⁾, een plek om te 'koloniseren', zoals ooit het Wilde Westen. Steeds als ik dat lees, struikel ik erover. Koloniseren. Alsof dat woord niet zucht onder de last van het verleden. Als onze taal bepaalt hoe we naar de wereld, en dus ook naar de ruimte kijken, moeten we zorgvuldig zijn met onze woorden. Waarom niet 'bezoeken' in plaats van 'koloniseren'? Ook voor '*frontier*' is vast een minder beladen term te vinden. Mijn voorstel: *the unknown*⁴⁾, maar ik vermoed dat die term te nederig stemt.
- (6) Je kunt je afvragen of wij, aardgebonden stakkers, ons hier nu druk om moeten maken. Waarom laten we een klein clubje interplanetaire adel zich niet vermaken in het heelal? Omdat de ruimte inmiddels van cruciaal belang is voor de aarde, daarom. We kunnen allang

80 niet meer zonder al die satellieten
daarboven, en er valt wat te halen.
De eerste buitenaardse mijnbouw-
bedrijven zijn al opgericht. Lyndon
B. Johnson, later president van de
85 Verenigde Staten, voorzag het in
1958 al: "De ruimte controleren is
de wereld controleren."

(7) Volgens het Ruimteverdrag dat
de basis vormt voor het internatio-
90 nale ruimterecht moeten we de
ruimte beschouwen als een "provin-
cie voor de hele mensheid" en dat
is precies wat het zou moeten zijn
en blijven.

(8) Onze sterrenhemel is de bron
95 van onze wetenschappelijke kennis,
en van de oudste verhalen van de
mensheid. Cultureel en weten-
schappelijk is het heelal voor ieder
van ons van grote betekenis. Alles
100 wat daar gebeurt zou in het belang
moeten zijn van zo veel mogelijk
aardbewoners.

(9) Het probleem is alleen dat dit
idee van een gedeelde menselijke
105 provincie zich maar moeilijk vertaalt
in harde wetten. Het Ruimteverdrag
stamt uit de jaren zestig, het is niet
bedacht op de commerciële exploi-
tatie van private partijen. Het zou
110 naïef zijn te stellen dat buiten de
dampkring geen geld mag worden
verdiend. Maar als we de *space*
cowboys ongemoeid hun gang laten
gaan, kan de ruimte een exclusief
115 wingewest worden voor de super-
rijken.

(10) Zelf koppelen ze hun interpla-
netaire ambities trouwens niet in de
eerste plaats aan financiële winst.
120 Rond de lancering van de Virgin
Galactic noemde Branson het
'overzichtseffect' als motivatie om
omhoog te gaan.

(11) Dit effect treedt op bij veel
125 astronauten die vanuit de ruimte

naar de aarde kijken en doordron-
gen raken van de kwetsbaarheid en
verbluffende schoonheid van onze
planeet. Door de grote afstand zien
130 ze plotseling hoe alles hier beneden
een geheel vormt. Geen boom,
geen mens, geen wolk staat op
zichzelf. Dit diepe besef van de
aardse verwevenheid maakt dat
135 veel ruimtevaarders zich bij
terugkomst van hun missie gaan
inzetten voor behoud en versterking
van ons ecosysteem.

(12) Branson zegt met zijn plannen
140 voor ruimtetoerisme zo veel moge-
lijk mensen deze ervaring te willen
bieden. Maar het is zeer de vraag
of vier minuten zweven op tachtig
kilometer hoogte een overzichts-
145 effect oplevert. Onderzoek naar het
effect wijst uit dat een enkele keer
kijken niet genoeg is voor een lang-
durige impact. Bovendien speelt
niet alleen het uitzicht een rol maar
150 ook de grote afstand en de com-
plete afzondering. Het ligt dus wat
genuanceerder dan Branson het
doet voorkomen.

(13) Ook Bezos en Musk framen
155 hun plannen graag als filantropi-
sche ondernemingen. Ze weten
dondersgoed dat ruimtevaart drijft
op grote verhalen. Raketbrandstof
is een mengeling van kerosine en
160 mythevorming, schreef de Deense
godsdienstwetenschapper Thore
Bjørnvig.

(14) Het is aan ons die verhalen
door te prikken, te zien wat er over-
165 blijft als de lucht is ontsnapt. Met
alleen een kritische houding komen
we er niet. Er is betere regelgeving
nodig. Hiervoor zou de internatio-
nale gemeenschap een voorbeeld
170 kunnen nemen aan Antarctica, qua
status vergelijkbaar met de ruimte.
Overheden moeten overeenkomen

175 dat het gebied buiten de dampkring
niet voor commerciële doeleinden
mag worden geëxploiteerd.

(15) Het heelal heeft ons nog van
alles te leren, over onze oorsprong
en onze toekomst. De sterrenhemel

180 kan ons helpen verwondering en
relativering te vinden in een
benauwde tijd. Maar daarvoor moet
de ruimte wel de ruimte blijven. En
niet het speelveld van groot geld en
dito ego's.

Marjolijn van Heemstra, NRC Handelsblad, 16 juli 2021

Marjolijn van Heemstra is schrijver en theatermaker. Ze publiceerde onlangs het boek In lichtjaren heeft niemand haast. Een pleidooi voor meer ruimte in ons leven.

noot 1 *space*: (de) ruimte

noot 2 *barons*: baronnen

noot 3 *frontier*: grens; een term die ten tijde van de kolonisatie van Amerika werd gebruikt om de grens aan te duiden tussen het reeds door kolonisten bevolkte en het nog niet door kolonisten bevolkte deel

noot 4 *the unknown*: het onbekende

Bron 2

Carlos Alberto da Costa Amorim, toonpool.com, 12 juli 2021

Bron 3

(1) Het ideaalbeeld van Musk is om Mars te koloniseren. Bezos en Branson gaan niet eens naar een andere planeet, maar schieten ieder in hun eigen raket zo'n 100 kilometer omhoog, koekeloeren daar een paar minuten in de rondte, en zijn binnen een kwartier weer terug op aard. Het
5 is je reinste decadentie.

(2) Maar helemaal nutteloos zijn de inspanningen van deze drie ruimtemusketiers niet. Dankzij hun ondernemersneus is het ontwikkelen van ruimteschepen stukken goedkoper geworden. Ook hebben ze in belangrijke mate bijgedragen aan het verduurzamen van de ruimtevaart,
10 door te zorgen voor recyclebare materialen in deze industrie.

(3) Ruimtereizen voelen voor velen van ons zinloos, omdat we er het belang niet van inzien. Maar dat zagen we 100 jaar geleden ook niet van het vliegtuig, en 600 jaar geleden ook niet toen Columbus in een boot de oceaan overstak en op Amerika stuitte. Alleen door te ontdekken gaan we
15 nieuwe mogelijkheden zien.

(4) In het dagelijks leven, tussen werkstress en sociale verplichtingen door, is het soms lastig ons te realiseren hoe wonderlijk het eigenlijk is dat we hier rond mogen lopen. Maar astronauten hebben onderweg door het kleine raampje van hun ruimteschip de bolling van de aarde mogen
20 aanschouwen en hebben van een afstandje onze planeet bekeken. Die ervaring maakte bij hen in één klap duidelijk hoe fragiel en kwetsbaar onze aarde is, en dat er goed voor haar gezorgd moet worden.

(5) Met een beetje mazzel kickt dat besef ook in bij deze machtige miljardairs.

Barbara Noordermeer, intermediair.nl, geraadpleegd op 21 november 2022

Barbara Noordermeer is Amerika-correspondent.

Bron 4

(1) De ruimtemijnbouw, het winnen van grondstoffen in de ruimte, kan de mensheid vele voordelen brengen. Permanente bewoning in de ruimte komt dan opeens heel dichtbij. En wat dacht je van de talloze mogelijkheden voor ruimtemineralen?

- 5 (2) Aan de andere kant zijn er ook grote risico's: een asteroïde zou ter aarde kunnen storten of het getij zou kunnen veranderen. En is de ruimtemijnbouw wel zo rechtvaardig? Elk land opereert nu voor zich, waardoor het recht van de sterkste zal regeren. Het gevolg: landen die niet meedoen, lopen de ruimte-rijdommen mis. Terwijl volgens het
- 10 Ruimteverdrag hemellichamen juist dienen te worden gebruikt in het belang van alle staten, ongeacht hun niveau van economische of wetenschappelijke ontwikkeling.

- (3) Het is daarom de hoogste tijd voor een intergouvernementele toezichthouder. Gelukkig is er een uitstekend voorbeeld: de Internationale Zeebodemautoriteit van de VN. Net als de Internationale
- 15 Zeebodemautoriteit, zou een internationale ruimte-autoriteit kunnen toezien op mijnbouwvergunning, nadere regelgeving kunnen invoeren en voor de (milieu)belangen van het gebied kunnen opkomen.

Florentine Vos, NRC Handelsblad, 2 maart 2021

Florentine Vos is advocaat internationaal publiekrecht in Londen.

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen. Het College voor Toetsen en Examens is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.

Deel 3 Regels in de ruimte

Stel, bij het vak Nederlands ga je meedoen aan een discussie over de volgende vraagstelling: 'Zijn er regels nodig voor commerciële activiteiten in de ruimte?'

Ter voorbereiding krijg je van de docent een setje bronnen. Je maakt een analyse van de opbouw en de inhoud van bron 1. Om de discussie te structureren wil je eerst zicht krijgen op de deelthema's in deze tekst.

Lees bron 1.

Je kunt bron 1 na de inleiding met onderstaande kopjes in vier opeenvolgende delen onderverdelen:

- deel 1: Het wereldbeeld van de *space barons*
- deel 2: De meerwaarde van de ruimte voor de mensheid
- deel 3: De ruimte als domein voor ondernemers om van te profiteren
- deel 4: Wat er moet gebeuren tegen de ruimtecowboys

1p 27 Bij welke alinea begint deel 3?

1p 28 Bij welke alinea begint deel 4?

In bron 1 kom je regelmatig een opvallende woordkeuze van de auteur tegen. Ook zie je dat de auteur ingaat op de woordkeuze van anderen. Omdat woordkeuze in een discussie een sterk effect kan hebben, besluit je hier aandacht aan te besteden.

Uit de woordkeuze in alinea 1 tot en met 3 kun je afleiden welke houding de auteur heeft ten opzichte van Jeff Bezos, Richard Branson en Elon Musk.

1p 29 Citeer uit alinea 1 tot en met 3 de woordgroep die deze houding uitdrukt en geef aan of deze houding overwegend **positief** of **negatief** is.

In alinea 5 lees je kritiek op het gebruik van de woorden '*frontier*' en '*koloniseren*'.

1p 30 Wat houdt deze kritiek in?

Woorden als '*frontier*' en '*koloniseren*' zijn

- A omstreden, gelet op de historische achtergrond.
- B onduidelijk, gelet op de veelomvattende context.
- C onjuist, gelet op de feitelijke betekenis.
- D onzorgvuldig, gelet op het achterliggende wereldbeeld.

Het valt je op dat in alinea 6 de groepen “wij, aardgebonden stakkers” en “een klein clubje interplanetaire adel” tegenover elkaar worden gezet.

- 1p 31 Wat wordt aangetoond door deze groepen tegenover elkaar te zetten?
- A De gewone mens kan alleen afwachtend toekijken, terwijl de miljardairs ongecontroleerd hun gang kunnen gaan in de ruimte.
 - B De gewone mens moet zich niet bemoeien met wat er in de ruimte gebeurt, terwijl de rijken hierin juist het voortouw moeten nemen.
 - C De miljardairs weten precies wat er zich afspeelt in de ruimte, terwijl de gewone mens geen idee heeft van wat daar allemaal gebeurt.
 - D De rijken amuseren zich in de ruimte, terwijl de gewone mens aan het werk is op de aarde.

Je gaat in bron 1 op zoek naar bruikbare argumenten voor de discussie en ziet dat die vooral aan het eind van de tekst staan.

Je leest in alinea 10 tot en met 13 een verwijt richting de ruimtevaartondernemers Bezos, Branson en Musk.

- 1p 32 Vat dit verwijt samen.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.

“Het ligt dus wat genuanceerder dan Branson het doet voorkomen.”
(regels 151-153)

- 2p 33 Geef aan welke uitspraak van Branson hier wordt bekritiseerd en welke twee nuanceringen er worden aangebracht. Baseer je antwoord op alinea 10 tot en met 12 van bron 1.
Neem de nummers uit de tabel over en zet je antwoord daarachter. Geef antwoord in volledige zinnen.

uitspraak van Branson:	(1)
twee nuanceringen:	(2)
	(3)

- 1p 34 Hoe kun je het doel van de redenering in alinea 13 het best omschrijven? Met deze redenering wordt beoogd om te
- A nuanceren, omdat ermee wordt erkend dat de ruimtevaart ook indrukwekkend is.
 - B ontnuchteren, omdat deze de werkelijke motieven achter de ruimtevaart onthult.
 - C spotten, omdat de commerciële ruimtevaart hiermee niet serieus wordt genomen.
 - D vergoelijken, omdat de ruimtevaart kennelijk altijd discussie zal blijven oproepen.

Nadat je de argumenten hebt verzameld, wil je ook het centrale standpunt van bron 1 helder kunnen formuleren.

- 2p 35 Welke zin verwoordt het centrale standpunt van bron 1 het best?
- A De ruimteactiviteiten van miljardairs moeten worden gezien als een mythe en niet als filantropische onderneming.
 - B Het wordt tijd dat de ruimte niet alleen een wingewest is voor mensen met veel geld, maar ook voor de gewone mens.
 - C Overheden moeten er met gezamenlijke regelgeving voor zorgen dat de ruimte niet voor commerciële doeleinden wordt uitgebaat.
 - D Voor de toekomst van ons heelal is het een slechte zaak dat drie miljardairs op dit moment beeldbepalend zijn voor de ruimtevaart.

De discussie zal plaatsvinden op een podium in de school. Tijdens de discussie wil je op de achtergrond een afbeelding laten zien. Hiervoor kies je bron 2 uit het setje bronnen, omdat je vindt dat deze cartoon goed past bij de inhoud van bron 1.

Bekijk bron 2.

- De cartoon uit bron 2 past in meerdere opzichten bij bron 1.
- 1p 36 Welke zin uit het begin van bron 1 wordt het best geïllustreerd door deze cartoon?
- A “De nieuwe *space race* ging niet tussen rivaliserende staten, maar tussen ijdele miljardairs.” (regels 13-15)
 - B “De boodschap was duidelijk: Branson mocht eerder zijn, Bezos ging hoger. Baas boven baas.” (regels 28-30)
 - C “Met miljoenen fans, miljarden dollars om te investeren en deals met grote ruimtevaartorganisaties zijn ze inmiddels beeldbepalend voor de ruimtevaart.” (regels 48-53)

Je zoekt nog meer voorbeelden van opvallende woordkeuzes en je wilt voor de discussie nog extra argumenten verzamelen. Daarom lees je bron 3 en 4.

Lees bron 3.

Je ziet dat ook in bron 3 opvallend taalgebruik voorkomt, net als in bron 1. Zo lees je in alinea 2 van bron 3 de benaming “deze drie ruimtemusketiers”.

- 2p 37 Citeer uit alinea 3 tot en met 10 van bron 1 drie woordgroepen waarin op een vergelijkbare manier over de drie ruimtevaartondernemers wordt gesproken.

In alinea 4 van bron 3 wordt een fenomeen beschreven dat ook in bron 1 aan bod komt.

- 1p 38 Met welk woord wordt dit fenomeen in bron 1 aangeduid?

Lees bron 4.

In alinea 2 van bron 4 lees je de volgende zin: “Elk land opereert nu voor zich, waardoor het recht van de sterkste zal regeren.” Je realiseert je dat bron 1 deze bewering tegenspreekt.

- 1p 39 Citeer uit alinea 1 tot en met 3 van **bron 1** de zin die het best kan worden gebruikt om bovenstaande bewering tegen te spreken.

In bron 1 lees je een duidelijk standpunt: “Overheden moeten overeenkomen dat het gebied buiten de dampkring niet voor commerciële doeleinden mag worden geëxploiteerd.” (regels 172-175)

De auteur van bron 4 noemt twee voorwaarden waaronder de ruimte wat haar betreft wél voor commerciële doeleinden mag worden geëxploiteerd.

- 2p 40 Noem deze twee voorwaarden.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

Ook in bron 3 en 4 kom je argumenten tegen die je kunt gebruiken voor de discussie.

- 3p 41 Noteer per bron de argumenten tegen en voor commerciële activiteiten in de ruimte. Neem uit de tabel de nummers over en zet je antwoorden daarachter.

Geef antwoord in volledige zinnen. Geef geen voorbeelden. Twee argumenten zijn al gegeven.

bron	argumenten tegen commerciële activiteiten in de ruimte	argumenten voor commerciële activiteiten in de ruimte
bron 3	(3a) Commerciële ruimtevaart is een vorm van decadentie.	(3b) ... (3c) ...
bron 4	(4a) ... (4b) ...	(4c) Het biedt kansen voor het winnen van mineralen in de ruimte. (4d) ...

Je ziet dat bron 4 zowel twee argumenten voor als twee argumenten tegen commerciële activiteiten in de ruimte geeft. Je vraagt je af welk antwoord de auteur zou geven op de vraag die in jullie discussie centraal staat: 'Zijn er regels nodig voor commerciële activiteiten in de ruimte?'

- 1p 42 Beargumenteer of de auteur van bron 4 deze vraag met 'ja' of 'nee' zal beantwoorden. Neem de nummers uit onderstaande zin over en zet je antwoord daarachter.

De auteur van bron 4 zal de centrale vraag waarschijnlijk met (1) (kies uit: *ja/nee*) beantwoorden, want ... (2)

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift.